

Erdvinės lietuvių *tautinio stiliaus* politikos projekcijos 1918–1939 m.

Reikšminiai žodžiai: architektūra, tautinis identitetas, politika, tarpukaris.

ĮVADAS

Laikmetį atspindinčios architektūros idėjos – daugiabriaunis reiškiny. Dalis jų įgauna realius pavidalus, prisitaiko prie ekonominių bei socialinių realijų. Kitos nunyksta, nepalikę bemaž nė pėdsako. Tačiau architektūros ištakas, paveldą, būtina suvokti ne tik kaip statinius, miestus, materialųjį pavidalą, bet ir kaip idėjinį paveldą, kuris sudaro neatskiriamą architektūros kultūros dalį.

Architektūros tautiškumo, nacionalinio identiteto klausimas – viena ryškiausių Lietuvos architektūrinės minties apraiškų, tarpukario metais įgavusi tiek konkrečių statinių, tiek plačios diskusijos pavidalą. Čia turime atkreipti dėmesį, kad identiteto problematika Lietuvos architektų protus jaudino visą XX a. Ar tai būtų *tautinis stilius* tarpukario Lietuvoje bei pokario išėivijoje, ar regioninio savitumo paieškos buvusioje Sovietų Sąjungoje – šį mastymą vienija tie patys architektūriniai principai ir uždaviniai. Tad vienaip ar kitaip prisiliesdami prie tarpukario architektūros tautinio tapatumo sampratų, savotiškai sugrįžtame tiek prie Lietuvos architektūrologijos, tiek prie architektūros bei politikos santykio ištakų.

Koncentruojantis ties tarpukariu, visų pirma, būtina akcentuoti, kad tautinis stilius gana aiškiai buvo susijęs su naujosios valstybės siekiu sustiprinti savo vaidmenį kultūros srityje. Kalbėdamas apie paveldo problematiką, V. Sezemanas yra užsiminęs: „dabar valstybės uždavinys suprantamas daug plačiau:

ji turi vadovauti visai tautos kultūrinei gyvatai, ne tik tvarkyti piliečių socialinius bei ekonominius santykius, bet ir skatinti dvasinės kultūros augimą ir šiek tiek nubrėžti jos vystymosi bendrus metmenis.“¹ Nors patys tarpukario architektai sąmoningos architektūros politikos neretai pasigedavo², architektūriniame kontekste tautinį stilių galima laikyti tokios kultūros politikos ašimi.

Tokiu būdu, galima daryti prielaidą, kad spaudoje ar tribūnose išsakomos mintys gana dažnai traktuotos kaip politizuota retorika, kuri ne visada turėjo įtakos architektūros formai, nebūtinai buvo kokio nors „stiliaus“ su jam būdinga formaliųjų bruožų visuma. Didelė dalis tekstų, diskusijų apie architektūrą, kuriuose vienaip ar kitaip eksponuojamas tautiškumo klausimas, tiesiog atspindi bendrąsias kultūrinės ir politines tendencijas, patriotines nuotaikas: „ir mes lietuviai, turime parodyti savo aukštą kūrybą, kad ji taptų įdomi ir visuotiniška, kad iš jos matytų, jog ne veltui gyvename, ne veltui užimame žemės rutulyje vietą.“³ Kitą vertus, architektūros tautiškumas neretai sietas ar net tapatintas su bet koku pozityvesniu architektūros raidos reiškiniu: „atsižiūrint į tai, kad mūsų gyvenamasis laikas yra naujos, savitos architektūros kilimo laikotarpis ir į tai, kad mūsų miestuose ir kaimuose dar tik pradėta tvarkingiau statyti, aiškėja reikalas turėti tautinį šios kūrybos srities koštuvą bei lietuvišką architektūros mokyklą.“⁴ Panašios retorikos nevengta ir siekiant suteikti solidumo vienam ar kitam projektui. Architektūrinėse recen-

zijose ar apžvalgoje bet koks lietuviškumo, tautinės pažangos motyvas statinyje sutinkamas su entuziazmu. Tad, bandant atskleisti svarbiausius šio reiškinių bruožus, svarbu akcentuoti, kad į architektūrinę mastymą tautinio identiteto idėjos ateina iš visuminio kultūrinio diskurso.

PIRMASIS ETAPAS: ARCHITEKTŪRA KAIP OPOZICIJA CARINEI PRAEIČIAI

Nors trumpi tarpukario nepriklausomybės dešimtmečiai neišvengė aiškiai pastebimų ekonominių, politinių bei idėjinių transformacijų, tačiau tautinis architektūros įprasminimas išliko viena pastoviausių idėjų, vienijusių diskusijai įvairių kartų ir pažiūrų architektus bei kultūros veikėjus. Visgi, galima įžvelgti ir tam tikrą šios minties raidą.

Pradžia neabejotinai sietina su Lietuvos atstatymo komisariato (LAK) veikla ir pabrėžtinu nusistatymu prieš carinės Rusijos palikimą. Degta noru deklaruoti save, sukurti naujosios valstybės architektūrinį veidą. LAK viešojoje prakalboje, pristatančioje leidinio *Statybos menas ir technika* uždavinius, teigiama: „Mes toli gražu negalime

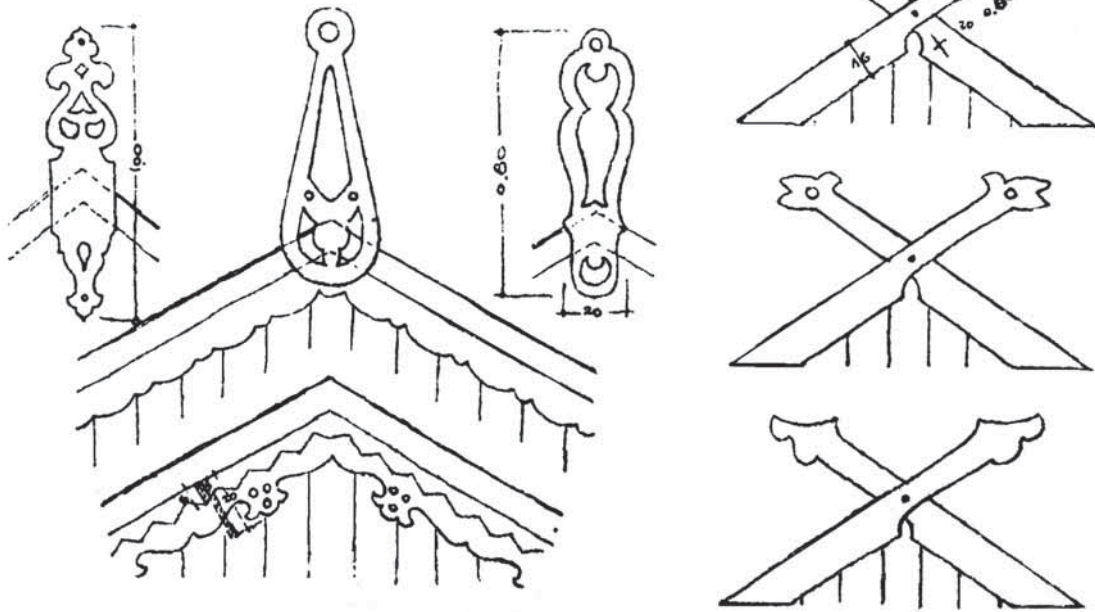
džiaugtis Lietuvoje palikta Rusų architektūra. Todėl reikėtų dabar šioje srityje lavinti gerą ir rimtą lietuvių sielą.“⁵ Meninėje plotmėje tokius siekius galima įvardyti jau kiek vėlesniais, pirmuosius tyrėjo žingsnius žengiančio, K. Čerbulėno žodžiais: „Lietuvis amžiais gaivališkai kūrė. Kūrė tam, kad lietuvių tauta sugebėtų išlaikyti savitą tautinį charakterį ir neasimiliuotųsi kitų tautų tarpe. Jis suprato, kad grožis yra kūryba, o kūryba – tautos egzistencijos ir jos tautinio potencialumo ugdymo pagrindas.“⁶

Pirmuoju etapu bene lemiamą vaidmenį suvaidino liaudies meno tyrėjai ir puoselėtojai, kurie neabejojo, kad geriausias pagrindas *tautiniam stiliui* – liaudies menas plačiąja prasme. Ne viename tekste pabrėžiamas lietuvių „dailės jausmas“, jo polinkis į ornamentiką: „puoštas kryžius, kaip jis pasireiškė mūsų liaudies meno kūryboje – reikia sakyti yra Lietuvos tautiškas veikalas, yra savo rūšies mūsų piramidės.“⁷ Pirmaisiais nepriklausomybės metais vyrauja tendencija populiarinti būtent tokio pobūdžio, matyt, lengvai suprantamą, tradicinę, agrarinės valstybės palikimą atspindinčią, architektūrą.

1 pav. Kooperatyvo Tulpė gyvenamasis namas Kaune, A. Mickevičiaus g. 15. Architektas A. Maciejauskas, 1926.

9. Atvaizdas.

2 pav. Tautinio stiliaus dekorų pavyzdžiai. Iliustracija iš leidinio *Statybos menas ir technika*, 1923, sąs 2 (5).

Įdomu, kad tai tampa sąmoninga propagandos apraiška: „Komisariatas propagandos reikalams ketina kiekvienoje apskrity pastatyti pavyzdingas ekonomines ūkio trobas.“⁸ Aktyvus LAK dalyvis A. Maciejauskas pabandė šiuos principus pritaikyti ir monumentaliojoje architektūroje. Gerai žinomas jo projektuotas kooperatyvo *Tulpė* Kaune, pavyzdys. [1 pav.]

Prabėgus dešimtmečiui, į liaudies meno motyvus architektūrinėje erdvėje jau žvelgta kur kas atsargiau. Antai architektas A. Šalkauskis rašo: „liaudies sprendžiami uždaviniai yra toki maži, kad jais mažai galima pasinaudoti sprendžiant šių dienų klausimus. [...] Perlieti motyvus iš medžio į akmenį, betoną ar geležį neįmanoma, nes tai yra dijametraliai priešingos medžiagos. [...] 1925–1926 metais Kaune vienas, tiesa ne architektas, bandė išreikšti mūre ir tinke medinius ornamentus, bet sukūrė karikatūrą.“⁹ Visgi paanalizuokime, kokiais motyvais buvo grindžiamas tautinio stiliaus kildinimas iš kaimo (dažniausiai gyvenamosios) statybos.

Galime daryti prielaidą, kad tautos bruožų ieškojimas etninėje architektūroje paaiškinimas įsitikinimu, kad „gyvenamąjį būstą paprastai statė vie-

tinis statytojas su vietiniais įrankiais ir iš vietinės medžiagos, jis turėjo specifinių gyvenamojo ruimo požymių, vadinasi, buvo tautinis.“¹⁰ Nors galutinis *tautinio stiliaus* apibrėžimas vargu ar buvo pateiktas per visą tarpukarį besitęsiančius ginčus, tačiau ankstyvuojau laikotarpiu Lietuvoje *tautinis stilius* dažniausiai pateikiamas pernelyg nesigilinant į niuansus, kaip „graži ir Lietuvai tipinga forma.“ Ta vadinamoji „tipinga forma“ traktuota kaip „tautiniai motyvai – nutraukti iš esamųjų provincijoje triobesių.“¹¹ [2 pav.]

Tokie architektūriniai sprendimai šį etapą gana glaudžiai sieja su ankstyvosiosios vadinamosios *tautinės architektūros* sampratomis, susiklosčiusiomis dar Rusijos imperijoje.

Namo siluetas, drožybės dekoras, kiti apipavidalinimo darbai turėjo tapti pavyzdžiu, remiantis kuriuo, skatinta sukurti naująjį, netgi ir miestams skirtą, architektūros stilių: „Pavyzdžiui, kas lankėsi paskutiniojoje žemės ūkio parodoje Kaune, tas atsimeina matęs gražių tvorų pavyzdžių. Tai vis mūsų kaimo originalios, gražios pintos tvoros. Ar jos nėra gražesnės už kokią nors štaketų tvorą? Panašiai ir su trobesiais. Kam ieškoti pavyzdžių kur

nors užsienyje? Ar ne geriau jų paieškoti kur nors senose Žemaičių sodybose ir juos pritaikinti naujiems pažangos ir higienos reikalavimams, išsaugojant jų stilių?“¹² Įdomu, kad drožybą, kaip tinkamą priemonę lietuviškos architektūros kūrimui, traktavo ir itin kritiškai šio stiliaus vertintojai: „iki šiol nenaudojami (ir netiriami) puikūs drožinėjimų motyvai nei įvairūs liaudies dekoravimai – visa tai, kas pilna įvairumo ir didelio savotiškumo“¹³ teigia M. Dobužinskis, čia pat ne itin palankiai apibūdinamas jau esamus pasiekimus: „toji mizerija, kuri laikoma dabar neva lietuvišku stiliumi, įeis į mūsų istoriją net ne kaipo kurjozas, bet kaipo bjauri „Kinderkrankheit“ – „1920–40 metų stilius“.“¹⁴

Vienoks ar kitoks etninės architektūros panaudojimas dažniau buvo susijęs su naujai besikuriančiomis ūkininkų sodybomis. Didelė propagandos dalis nukreipta būtent į šį segmentą, o ne į visuomeninę, reprezentacinę statybą. Tiesa, būta užuominų, kad ir kaimo statybai skirti pavyzdiniai projektai, praktikoje vargiai tenaudojami: „ūkininkai, turį žemės tik keletą ha, nepajėgia sau pavyzdingų trobsių pastatyti, ir pašiepdami vadina juos dykaduonių palociais.“¹⁵ Tad didesnis ar mažesnis teorinės minties atitolimas nuo praktinio pobūdžio reikalų liudija apie iš esmės utopinę ar politizuotą idėjų apie tautinės savimonės atspindį architektūrinėje formoje prigimtį.

Profesionaliosios, visuomeninės architektūros teigiamybių siejimas su liaudiškos, etninės architektūros panaudojimu kiek retesnis. Išskirtinis pavyzdys – vienas moderniausių tarpukario Lietuvos statinių – Kauno centrinis paštas. Architektas etninės architektūros motyvais rėmėsi ne tik kurdamas daugelį pastato dekoratyviųjų elementų (medinius laiptinių rizalitų rėmus [pav. 3], kai kuriuos dekoratyvinius interjero fragmentus), tačiau ir planinėje pastato struktūroje. F. Vizbaras rašo: „iš vidurio namo – įėjimas „gonkos“, toliau priemenė (vestibulis-avansalė), iš kurios pasiskirstoma į galus – pirkią (telefonų telegrafo skyrius) ir seklyčią (perlaidų skyrius), giliau per vidurį – maltuvė (operacijų salė).“¹⁶ Tačiau savitas funkcionalizmo bei *tautinės architektūros* derinimo pavyzdys jau tuomet vertintas nevienareikšmiškai. Anot M. Dobužinskio¹⁷: „Mėgdžioti medžio ypatybes akmeny, tinke ir

3 pav. Kauno centrinis paštas, Laisvės al. 102. Architektas F. Vizbaras, 1931. Detalė.

gipse yra architektūrinis nusižengimas (Kauno Paštas, Pažangos Rūmai). [...] O apskritai kalbant „kaimiečių stilius“, panaudotas moderniai estetinei pažiūrai, vis dėlto neišvengiamai išsilies į kokią nors liaudies stiliui svetimą formą, lyg pereinančią į „kitą plokštumą“, į kitą psichologiją.“¹⁸

Esminis *tautinio stiliaus* siejimas su kaimo architektūra byloja apie vieną būdingiausių pirmojo laikotarpio aspektų: akivaizdžiai stokota sąsajų su urbanistiniu kontekstu, modernia pasaulėžiūra. Didžioji dalis esamo miestų architektūros palikimo ne tik siejama su Rusija, bet ir vertinama gana negatyviai: „daugumoje atvejų miestai ir miesteliai sudaro tokį pat liūdną vaizdą, kaip nutautinti kaimai; jie, lyginant su kaimu, yra labiau apsileidę ir nešvarūs.“¹⁹ Tad mėginimai lietuviškos dvasios ieškoti profesionaliosios mūrinės statybos tradicijoje kur kas fragmentiškesni.

Tautinės architektūros paieškas siejant su istoriniais stiliais, reikšmingiausiu laikytas barokas. „Ne Vilnius baroko miestas, bet visa Lietuva „barokinė“ – teigia P. Galaunė, – toliau pratęsdamas: „Gal to meno savybės sutampa su lietuvių charakterio savybėmis? Sunku pasakyti, galima tikrai faktas konstatuoti: barokas čia klestėjo, kaip ir savas buvo.“²⁰ Jo mintims pritaria ir kiti architektai ir kultūros veikėjai: M. Songaila, A. Mošinskis, V. Bičiūnas ir kt.

Sukurta nemaža neobarokinės stilistikos profesionaliosios architektūros pastatų. Plačiai žinomi pirmojo dešimtmečio M. Sangailos, V. Dubeneckio projektai. Barokinės architektūros atspindžių galima rasti ir medinėje architektūroje.

Įdomu, kad be įprasto Vilniaus barokinio paveldo akcentavimo, nesvetimas siekis apčiuopti gilesnę, esminę, Lietuvai būdingų architektūrinių formų prigimtį, stilinę architektūrą gretinant su kraštovaizdžiu: „praities barokinės bažnyčios kaip tikrai idealiai darniai sutapo, susiliejo su mūsų krašto gamta, mūsų gamtos švelniais, ramiais kontūrais.“²¹ Tuo tarpu gotika šioje plotmėje sulaukia griežtos kritikos: „švelnioje [Lietuvos] aplinkoje – aštrios, sausos germaniškos „pseudogotiškos“ kilmės bažnyčių bokštų adatos (kurios gal visai vietoje tarp aštrių uolų, kalnų viršūnių ir t. t.) visai su mūsų krašto charakteriu nesiderina, jos nemalonai išsiskiria lietuviškame landšafte. Pas mus palaipsniui, nejučiomis vyksta mūsų landšafto, mūsų gamtos vaizdo germanizacija.“²²

Kita vertus, būta ir visiškai priešingo gotikos vertinimo. Plačiai žinomi liaudies meno motyvais kurti G. Bagdonavičiaus baldai Kauno Karininkų ramovei, tačiau idėjiškai svarbi ir interjerui pasirinkta neogotikinė maniera: „pasirūpinta, kad šis būstas jau vien savo išvaizda labai ryškiai primintų mūsų garbingos praities Vytauto gadynę ir kad jame kuo plačiausiai būtų atvaizduoti Vytauto žygiai. Tuo tikslu buvo parinktas, tais laikais plačiai pasklidęs, gotikos stilius.“²³ Svarstant apie naujo Vytauto Didžiojo muziejaus architektūrą, taip pat būta pageidavimų muziejų statyti „viduramžių Lietuvos pilies pavyzdžiu.“²⁴ Toks projektas iš pradžių pavestas prof. Songailai.²⁵ Abstraktus,

„senovės pilių“ stilius, gana iliustratyviai panaudotas ir Karo muziejaus pastate, kurį įrengiant, 1921 m. buvo „Nugriauta cerkvelės bokšto kopula ir jos vietoje, architekto Dubeneckio planu, pradėta mūryti senovės pilies formos bokštas.“²⁶ [4 pav.]

Panašus, „Vytauto laikų pilies kontūro“, motyvas buvo naudotas ir Žemės ūkio parodų vietai Parodos kalne apipavidalinti.

Čia pat tenka atkreipti dėmesį, kad istorinis paveldas, jo populiarinimas taip pat tapo svarbia architektūrinės kultūros dalimi, besisiejanti su tautinio identiteto puoselėjimu. Patrauklūs architektūros objektų aprašymai, siejant juos su romantizuota istorijos interpretacija, gana dažnas reiškinys tarpukario spaudoje. Atsitiktinai ar ne, nevengiama ir istorinei LDK priklaususių teritorijų, Vilniaus krašto architektūrinių įdomybių, populiarinimo. O tūlo

4 pav. Karo muziejus Kaune (nugriautas, pastačius Vytauto Didžiojo muziejų). Rekonstrukcijos aut. V. Dubeneckis. 1921. Iliustracija iš knygelės *Akiras. Karo muziejus. Kaunas, 1930.*

lietuvio santykis su paveldu, galima spėti, nebuvo pats giliausias. P. Galaunės, M. Dobužinskio, A. Mošinskio ir kitų entuziastų straipsniuose galima justi nuolatinį raginimą atsigręžti į senąsias vertybes, be kurių „mūsų miestai netenka savo dvasios, išvaizdos, savo „charme“, savo praeities kultūros.“²⁷ Tokiu būdu, istorinės architektūros puoselėjimas, plačiai suvoktas turizmas²⁸, tarpukario kultūros veikėjų nuomone, taip pat turėjo praversti kaip svari architektūrinio bei tautinio švietimo priemonė. Tiesa, gana primygtinis noras bet kokia kaina istorinę architektūrą susieti su tautiniais motyvais kartais įgyja ir kurioziškų apraiškų. Antai viename iš populiarių straipsnių apie Kretingos vienuolyną autorius rašo: „likęs vienas, pripuoliau prie lango ir pamačiau, kad šis trobesys tėra Gedimino stulpų imitacija. Štai jo schema: |_|.“²⁹

Siekio architektūrinėmis priemonėmis pabrėžti nepriklausomybę savotiška kulminacija buvo požiūris į Rusijos paveldą. Noromis nenoromis Lietuvoje teko taikytis ne tik su nuolatos keiksnojamu „carinės Rusijos statybos įstatymu“, bet ir su materialiuoju palikimu. Tai sukėlė, šių dienų kriterijais vertinant, netgi kiek netikėtų diskusijų. Ypač aštri polemika išsiplėtojo dėl Kauno soboro³⁰, kuris, būdamas „diktas, guzuotas, milžiniais prinokusiais svogūnais užvožtas“³¹, akivaizdžiai dominavo Kauno miestovaizdyje. Tačiau ramybės nedavė ne mastelis, o politinis motyvas: „į jį įsižiūrėjus, pajuntamas virš galvos dvigalvio erelio plasnojimas, regimas ir tamsoje jo ieškantis, veriantis žvilgsnis.“³² Paskui šią retoriką pasipylė įvairiausių kaltinimų lavina. Esą statinys, kurio stilių „patys rusai pašiepdami vadino „Pobiedonoscevo stiliumi““³³, abejotinos architektūrinės vertės, nesuderinamų proporcijų, užstojantis Laivės alėjos kelią į Vytauto kalną. Statinį siūlyta nugriauti ir panaudoti medžiagą ligoninės, mokyklų, o gal net ir Prisikėlimo bažnyčios statybai.

Akivaizdu, architektūra čia tapo politikos įkaite, o į diskusijas buvo įvelti įžymūs visuomenės veikėjai. Antai P. Galaunė teigė: „Reikia griauti. Pirmiausiai dėl to, kad tai nėra joks architektūros šedevras. [...] O kadangi jis turi savo svetimą kvapą, tai kuriems biasams jį laikyti.“³⁴ Tuo tarpu J. T. Vaižgantas atsako: „begalviai – ne kitaip tenka pasakyti ir apie

tuos, kurie milijoninės vertybės pastatą sugriautų, kad atsivertų gatvės rėginėlis.“³⁵ Saliamonišką nuomonę pareiškė M. Dobužinskis: „Jei kartais įvyktų žemės drebėjimas ir jis sugriūtų, tai gailėtis tokio architektūros paminklo nebūtų reikalo. Šiaip gi soboro nugriovimo aktas, kokie ten nebūtų motyvai, visuomet užgaus religinius jausmus. Be to, šiuo laiku, kuomet SSSR eina maldos namų naikinimas – tas būtų kaip tai nepatogu.“³⁶ Tad 1932-aisiais, kuomet buvo nutarta bažnyčią remontuoti ir nudažyti „panaikinant slaviškus parašus“³⁷, sąlygiškai galima užbaigti pirmąjį laikotarpį, grindžiamą architektūrine opozicija carinei Rusijai.

TAUTIŠKUMO PROJEKCIJA: PAMINKLAS

Žinant, kad *tautinio stiliaus* ideologija glaudžiau siejosi su politine mintimi nei su aiškiai artikuliuota formaliąja raiška, į šį architektūrinės kultūros reiškinį galima pažvelgti ir kiek kitu kampu, kaip savitą erdvės tautinio įprasminimo priemonę, paminint ir įvairiopa traktuojamus paminklus. Visais laikotarpiais tai buvo populiarūs ir iliustratyvi forma architektūrinėmis ir urbanistinėmis priemonėmis išreikšti politinę valią. Ne išimtis ir tarpukario Lietuva, šioje plotmėje bandanti rasti atsvarą Rusijos palikimui: „paminklai tautų gyvenime turi neapsakomai didelės svarbos. [...] Buvusieji mūsų okupantai stengėsi sunaikinti mūsų senovės paminklus, o jų vieton pastatyti savo. Muravjovo laikais aplink Kauno pilį buvo parceliuojama mažais sklypeliais žemė ir apgyvendinama įvairiais elementais, „čtoby steret pamiatniki byvsavo veličija“ (nušluoti buvusios didybės paminklus).“³⁸ Tą pačią strategiją siekta pritaikyti ir lietuviško patriotizmo skatinimui. Reiškiny apėmė plačią urbanistinę ir geografinę erdvės nacionalizavimo programą (suteikiant gatvėms, aikštėms, sodams, gimnazijoms ir kitiems objektams politinę prasmę turinčius pavadinimus), tačiau šiame kontekste derėtų apsiriboti statinių architektūra.

Be abejonės, kai kalbama apie tarpukario paminklines erdves, visų pirma prisimenama mažuosius Lietuvos miestelius, kuriuose Vytautui Didžiajam, Nepriklausomybės, Žuvusiems nepriklausomybės kovose atminti ar kitoms progoms skirti paminklai, religinių gyventojų sąmoningumą akivaizdžiai

5 pav. Vytauto Didžiojo paminklas Perlojoje. Atidengtas 1931 liepos 18 d. Publikuota: *Statyba ir architektūra*, 1989, nr. 12.

siekė papildyti tautiniu [pav. 5].

Visgi išpūdingiausia tautinio pasididžiavimo projekcija architektūroje – valstybės galią reprezentuojančių „rūmų“ projektavimas ir statyba. Jau nuo pirmųjų nepriklausomybės metų galime rasti įvairiausių architektūrinių fantazijų. Antai A. Jokimas siūlo statyti „rūmus“ Kaune, dabartinio Ramybės parko (tuomet kapinių) vietoje įrengus aikštę: „ant šios aikštės galima būtų pastatyti monumentalius rūmus, sakysime, invalydcų namus, panašiai, kaip tai yra Paryžiuje.“³⁹ Grandioziniu masteliu išsiskiria ir siūlymai statyti Vytauto Didžiojo paminklą Nemuno ir Neries santakoje: „santaką reikėtų pakelti, išpilant siurbliais iš Nemuno ir Neries smėlį iki tokio aukščio, kuris apsaugotų tą vietą nuo pavasario potvynių. Pastatyti graikų ar kitokio stiliaus muziejų, atgręžtą į abiejų upių santakos vietą. Tarp muziejaus ir upių santakos pastatyti raitą statulą (D. L. K. Vytauto paminklą), nukreiptą Nemuno tėkmės kryptimi. Paminklo idėja: Vytautas tvirtai užstoja užpakaly

jo stovinčią Lietuvą nuo vakarų, iš kur ilgus laikus Lietuvos nepriklausomybei grėsė pavojai.“⁴⁰ Apie santakos išnaudojimą panašiems tikslams jau 1924-taisiais kalbėjo ir inžinierius A. Jokimas: „Plane yra manoma toje vietoje padaryti apskritą aikštę iki 200 metrų diametre. [...] Vidury stovi Lietuvos Vytis su gražiomis alegorinėmis klombomis aplink, o iš kraštų stovylos mūsų senovės karžygių ir didvyrių.“⁴¹ Idėjinėje plotmėje savo politiniu užtaisu ne ką menkesnis ir žurnale *Technika* išspausdintas architekto K. Duž-Dušaucko Basanavičiaus vardo namų projektas Vilniuje, Lukiškių aikštėje.⁴²

Tačiau laikas pirmuosius užmojus pakoregavo. Tarp ankstyvųjų paminklinės-reprezentacinės paskirties statinių derėtų paminėti tik Karo muziejų, kurio tikslas 1921 m. sausio 22 d. įsakymu kariuomenei buvo apibūdintas šiais žodžiais: „pagaminti būsiančioms kartoms amžiną paminklą to, kaip Lietuva, per amžius priešų varginta, numetė vergijos pančius ir su ginklu rankoje per skausmus ir kovą pasiekė savo nepriklausomybę.“⁴³ Šiandieną galime išskirti tris ryškiausiai valstybės politinį užmojų įprasminančius objektus. Tai Vytauto Didžiojo muziejus, Prisikėlimo bažnyčia ir Karininkų ramovė Kaune. Apie jų reikšmę byloja ir finansinės dotacijos: antai, statant Vytauto Didžiojo muziejų, „kad pinigai neišsiblaškytų, Vyriausybės net buvo uždrausta mažesni paminklėliai statyt provincijoj.“⁴⁴

Bene akivaizdžiausiai paminklinę funkciją išreiškė Prisikėlimo bažnyčia, kurios idėją vienas pirmųjų viešai išsakė kunigas P. Bučys, o prie populiarinimo prisidėjo ir kiti visuomenės veikėjai, kaip antai J. Tumas-Vaižgantas: „Lietuva vargšė vos tetesėjo pasistatyti Karo muziejų ir paprastutėlį paminklą žuvusiems už jos laivę [...] Tačiau to yra maža. Ir nėra jokio abejojimo, jog Lietuva neapsieis be reikšmingesnio paminklo [...] išstatyti kuopuikiausią šventyklą, kaip yra Austrai Vienoje pasistatę Votiv-Kirche.“⁴⁵ Nors šiandieną jau viskas primiršta, tačiau tarpukariu Prisikėlimo bažnyčios statybos buvo sulaukusios ir gana plačios kritikos. Ne vien dėl netinkamo urbanistinio sprendimo, bet ir esminio nepritarimo, kuris kaip tik ir pabrėžia paminklines šio statinio aspiracijas. Antai *Vinco Kudirkos švietimo draugija* siūlo vietoj bažnyčios statyti muziejų, teigdama, kad „nepriklausomybės paminklas turi būti

visos tautos paminklas, be tikybos, kalbos ir politinių pažiūrų skirtumo [...] Prisikėlimo bažnyčios paminklas yra tikrai katalikų, ir tai ne visų, t. y. ne visos tautos paminklas.⁴⁶ Būta siūlymų bažnyčią pakeisti ir paminklu Nežinomam knygnešiui: „šandien bažnyčios, kaip paminklas, tautai neturi tokios universalės reikšmės [...] Pastatykim bent vieną gražų, kilnų mūsų visos tautos atgyventiems momentams paminklą. Tinkamiausias paminklas būtų *Nežinomam knygnešiui*. Tokį paminklą šandien gali ir privalo statyti tik Lietuva.“⁴⁷ Tokiu būdu, Prisikėlimo bažnyčia visų pirma turėjo ne funkcionuoti, bet komunuoti, tapti simboline, nepriklausomybę įprasminančia vertybe.

Vytauto Didžiojo muziejui, išaugusiam buvusio Karo muziejaus erdvėje, suteikta panaši reikšmė: pastatas traktuotas kaip paminklas Vytautui Didžiajam⁴⁸. 1930 m. lapkričio 23 d., kai buvo padėtas ir iškilmingai pašventintas muziejaus kertinis akmuo, procesijos metu Respublikos Prezidentas pabrėžė, kad „tai bendras visos mūsų tautos paminklas, kuris ilgu šimtmečius savo brangiomis

relikvijomis, tradicinėmis iškilėmis ugdys mūsų kartų kartoms tėvynės meilę, pasiryžimą dėl jos pasiaukoti, dirbti ir ją ginti.“⁴⁹ Idant būtų įprasminotos patriotinės aspiracijos, architektūrą, kaip ir prisikėlimo bažnyčios atveju⁵⁰, siekta praturtinti istoriškai reikšminga simbolika: „Pastato fasadas iš K. Donelaičio pusės buvo sumanytas Gedimino stulpų formos. O fasado įdubose (nišose) turėjo būti bareljefai, vaizduojantys Žalgirio mūšį ir lietuvių kovas už Nepriklausomybę.“⁵¹ Savo funkcija įprasminantis visuomenėje plačiai skleidžiamą „Vytautinį sąjūdį“, pastatas turėjo pasižymėti ir simboliškai prasminga išore.

Trečiasis, tiesa, kiek kuklesnio simbolinio užmojo, vadinamasis „tautos paminklas“, kurį pristatant visuomenėje taip pat stipriai akcentuoti tautinis ir politinis aspektai – Karininkų ramovė Kaune. Šiame, urbanistiškai kiek menčiau akcentuotame pastate, iliustratyvus dekoras įgyja dar svaresnę reikšmę. *Tautinio stiliaus* interjerus papildė eksterjere įkomponuoti B. Pundziaus kurti Vilniaus, Kauno ir Klaipėdos herbais, kurie „virš centrinio įj-

6 pav. Karininkų ramovės rūmai Kaune, A. Mickevičiaus g. 19. Architektas S. Kudokas, 1937. Fasado fragmentas su Vilniaus, Kauno ir Klaipėdos herbais.

jimo puošia pastatą ir drauge lyg pasako, kad rūmų šeimininkai saugoja mūsų teritorijos sienas ir niekuomet be Vilniaus nenurims.“⁵² [6 pav.].

Politinį užtaisą stiprina sąmoningas auklėjamosios paskirties akcentavimas: „ramovė – be kitko – ir auklėjimo įstaiga, auklėjimo plačiąja prasme: nebloga, jei sprendžiant architektūros uždavinį, ji neatsisakė nuo auklėtojo vaidmens.“⁵³

Žvelgiant architektūros istorijos, architektūros ir politikos sąjungos požiūriu, itin svarbu akcentuoti, kad iškilę statiniai buvo plačiai pristatomi kaip savotiškas politinis manifestas. Lyginant atsiliepimus, tarkim, su taip pat gana išskirtinės architektūrinės reikšmės Lietuvos banko rūmais – „didžiausio kredito krizio metu Lietuvos bankas pasistatė sau namus, kurių ir Vokietijos Reichsbankas gali pavydėti“⁵⁴, – galima padaryti išvadą, kad siekiama aktualizuoti ne tiek šių statinių architektūrinę raišką, kiek pabrėžiamas tautinio pasididžiavimo jausmas, kurį šie statiniai turėtų skatinti. Kitaip tariant, čia pasireiškia U. Eco minėtas reiškinys, kuomet kalba tarpininkauja tarsi mediumas, be kurio neatskleistų formų prasmė.⁵⁵

Čia pat derėtų paminėti, kad simbolinės erdvinio identiteto transformacijos tarpukario laikotarpiu – procesas aktualus daugeliui šalių. Tiek Baltijos šalyse: „mūsų broliai latviai paminėti savo išsiveržimui iš svetimųjų nelaisvės irgi paskyrė didelį galą buvusio Aleksandro bulvaru, kur prieš karą stovėjo paminklas Petru I. Mūsų geriausieji prieteliai estai tam pačiam tikslui yra sumanę pasistatyti iš kalkinio akmens milžinišką amfiteatrą, kur sutilptų 20.000 choras.“⁵⁶ Tiek kituose Europos kraštuose – tarkim, Zagrebe panašią funkciją atlieka *Ban Jalačić* aikštė, kuri taip pat buvo svarbi, kaip „politinių permainų barometras.“⁵⁷

ANTRASIS ETAPAS: REGIONALIZMO IDĖJŲ UŽUOMAZGOS

Politinių motyvų įtakoje besiformuojančias diskusijas vargu ar galima traktuoti kaip progresyvios architektūrinės teorijos pavyzdį. Tačiau tenka pripažinti, kad siekis ieškoti *tautinio stiliaus* galėjo krypti ir prie tam tikrų regionalistinio mąstymo apraiškų. Jau ankstyvuojau laikotarpiu galima sutikti gana pa-

žangių bandymų užčiuopti *genius loci*. Antai viename iš savo straipsnių M. Songaila teigia: „esamųjų vietose namų atvaizdų trūkumas nedavė galimybes pagauti vietų skonį, kad tokiu būdu gaminti tokių namų projektus, kurie atvaizdintų vietos stylį.“⁵⁸ Panašią nuostatą išsako ir Vidaus reikalų ministras Apskričių ir Miestų Technikų Suvažiavime (1921, XII 12–15), pabrėždamas „būtiną reikalą ištyrinėti kiekvienam technikui savo vietos pobūdį, kad pritaikinus jai atitinkama statymą.“⁵⁹ Visgi, kokybiškai kitu galėtume pavadinti tik ketvirtojo dešimtmečio etapą, kuomet į tautinės architektūros procesą pradedama žvelgti kritiškiau.

Svarbų vaidmenį čia turėjo suvaidinti jaunosios kartos architektai. Tiek baigę Vytauto Didžiojo universitetą, tiek parvažiavę iš studijų svetur, daugelis jų savo prioritetiniu uždaviniu skelbė: „neatlyžtamam pasiryžimui stengtis atrinkti savas lietuviškas statybos formas ir, moksliskai atsidėjus, bandyti kurti Lietuvos dvasiai, gamtai, klimatui, jos savitumams, papročiams atitinkančią modernią statybą, o kartu ir savąjį modernią lietuvišką stilių statyboje.“⁶⁰ Jaunieji kūrėjai, reprezentuojantys architektūrinės minties pažangą, kaip antai, V. Landsbergis, tebebuvo įsitikinę galimybėmis architektūroje atrasti „tautos dvasią“. Tačiau čia pat buvo suvokta, kad „tautiniiais ornamentais išornamentuotas ir tautiškais motyvais išdažytas namas dar neturi pagrindo pretenduoti esąs tautiško stiliaus.“⁶¹ Tad iš Peterburgo „Lietuvių Centralinio Komiteto Technikos Sekcijoje išdirbtų pavyzdžių projektų trobesiams pokarinei Lietuvai atstatyti“⁶² paveldėtos sampratos prasiplečia. Formuojasi vienas ryškiausių tarpukario architektūros fenomenų – siekis suformuoti naujosios architektūros kalbą, kuri žadintų patriotinius jausmus ne ką menkiau nei liaudies meno tradicijoje sukurti statiniai.

Koks tai turėtų būti būdas, nuomonės gana radikaliai skyrėsi. J. Getneris, K. Reisonas, V. Švipas bei nemaža kitų, aktyviai architektūrinuose procesuose dalyvaujančių asmenybių, nesikratė minties, kad lietuviškumo būtų galima įkvėpti ir naujosios formoms: „turint po ranka kitas medžiagas, kitas priemones ir būdus statyti, sudaryti pastatų formas, senovinės lietuviškos architektūros požymius tenka tik reikiamai ir tinkamai išstudijuoti, surink-

ti, suprasti ir kas tinkama priderinti moderniškaiai architektūrai.⁶³ Šie polinkiai ieškoti būdingų proporcijų, planinės struktūros ypatumų ir pan. ne ką tesiskiria nuo pasaulyje paplitusios „vernakuliaros architektūros sampratos, kurią apibrėžia klimato, kultūros, mitologijos bei amato dermė.“⁶⁴

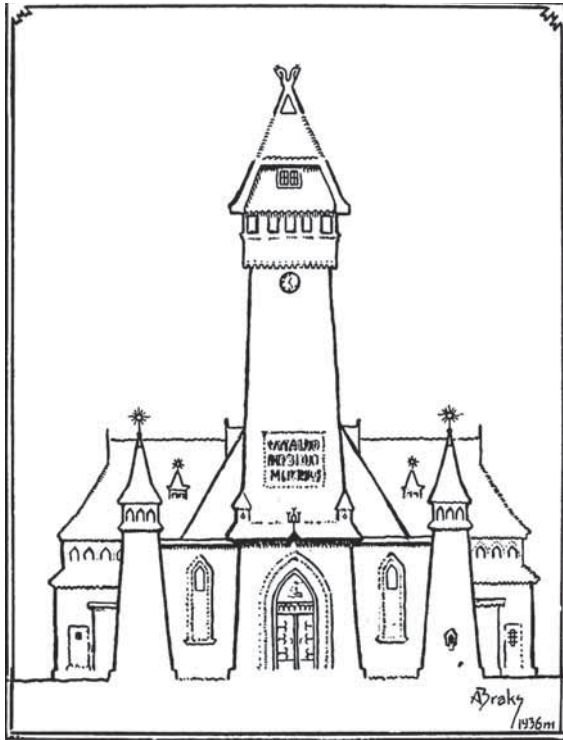
Kiti į modernistinį tautiškumą žvelgė kur kas skeptiškiau, manydami, kad tautinės architektūros bruožai vargiai ar gali išlikti naujosiose formose: „nei pastato planas net jo konstrukcija negali karakterizuoti žmogaus estetinio jausmo. Tik su tom savybėm pastatai neturės savy tautinio charakterio. Ir iš viso tai bus jau ne menas, bet tikslųjų mokslų padaras. Tai jau savotiška mašina, kuri paprastai būna vertinga ir graži, kol nauja ir kol dar nėra išrasta tobulesnė jos rūšis.“⁶⁵ A. Valeška, savo mintis iliustruodamas J. Kovalskio darbais – „Jo kapų koplyčia labai lietuviška savo charakteriu“⁶⁶, byloja, kad šalia novatoriškų, progresyvioms regionalizmo idėjoms artimų, principų ketvirtajame dešimtmetyje tebebuvo gyva ir su liaudies meno interpretacijomis siejama tradicija. Visgi šiandieną kur kas aktualiau paanalizuoti, kokiomis gi formomis ketvirtajame dešimtmetyje manyta derinti laiko ir vietos dvasią.

Tarp pažangiausių principų išsiskiria raginimas paisyti gamtinės situacijos: „harmonija su aplinkos gamta, galbūt, ir atrodo lyg labai lyrinis ir net sentimentalus pageidavimas, bet jisai yra vienintelis mokslinis pagrindas. Galbūt [...] čia ir glūdi tikras kelias į tautiškumą“⁶⁷ Tiesa, landšafto įtaka architektūros formoms nebuvo studijuota giliau, o bandymai pateikti praktinius sprendimus dar gerokai dvelkia naivumu: „harmoningas mūsų ūkininko trobesių suderinimas su gamta dažnai stebina mūsų sodybas aplankiusį svetimšalį. Ypač vertas dėmesio tokiais atvejais neišvengiamas rūtų darželis. Jeigu šiandien Lietuvoje veiktų privaloma taisyklė, kuri visur ten, kur yra atviras statybos rajonas, reikalautų iš savininko toki darželį įrengti, tai mūsų miesteliai atrodytų daug lietuviškiau negu dabar.“⁶⁸

Ne mažiau pažangus ir bandymas architektūrinėse formose išvelgti vadinamąjį „tautos charakterį“ ir „psichologinį elementą“. Kaip pastebi tautinės architektūros bandymais pagarsėjęs J. Kovalskis: „Mūsų senoji architektūra turi tam tikrų principų.

Reiktų ne ornamentus kopijuoti, bet tuos psichologinius principus išnagrinėti.“⁶⁹ Visgi, lygiai kaip ir kraštovaizdžio savitumų nagrinėjimas, psichologinių principų analizė liko tik teorine pozicija, kuri iliustruoja diskusijos daugialypiškumą. Diskusijose bemaž nerasime konkrečių architektūros pavyzdžių, kuriuose buvo siekta įgyvendinti vieną ar kitą principą. Dominuoja abstraktus pobūdžio pamąstymai apie istorinės architektūros psichologinius bruožus. Antai A. Veleška tariasi užčiuopęs germanų ir lietuvių vaizduotės ypatumus: „Galinga germanų vaizduotė, staigiai prasiveržianti tai niūriais tai ryškiais vaizdais, buvo griežtai priešinga loginei lietuvių vaizduotei, kur idėjos gauna griežtą ir aiškią formą. [...] Kartais [vokiečių] architektūros statinys išeina kaip supainiotų papuoštų apmušalų gabalas, kur vienas ir tas pats ornamentas begaliniai kartojasi.“⁷⁰ Arba raginimas tokio pobūdžio tyrimus pradėti akademinio lygmeniu, arba, netgi kuriant specialistų komandą. Naujoji tautinė architektūra, anot K. Reisono, turėjo gimi iš akademinio lygmens: „Lietuviškos architektūros užuomazga turėtų išaugti ypač iš V. D. Universiteto technikos fakulteto architektūros katedros reikiamo mokslinio ir propagandinio rūpesčio.“⁷¹

Nepaisant to, kad didžioji dauguma straipsnių, siejamų su *tautiniu stiliumi*, svarsto tūrinės architektūros, interjero ar netgi atskirų dekoratyvinių sprendimų galimybes, būta ketinimo tautinės dvasios ieškoti ir miestų planavime. „Jeigu miestų statyba patenkintų visus technikos ir higienos reikalavimus, be to, visai tinkamai išrištų visus statybos ir susisiekimo uždavinius, bet nelaikytų sau tikslu statyti miestus pagal gimtojo krašto papročius ir tautos grožio supratimą, tai galima būtų kalbėti tik apie metodinį ir schematinį miestų statymą, bet niekad apie statybos meną.“⁷² Tokiu būdu, siekį, jog miestai įgautų „savitą fizionomiją“⁷³ – galima laikyti dar vienu modernėjančios architektūrinės aplinkos ir tautinio sąmoningumo derinimo pavyzdžiu. Tenka pripažinti, kad miestų raidos, o ir teorijos, problematika ilgą laiką apsiriboja daugiau praktinio pobūdžio klausimais: šaligatvių ir gatvių tvarkymu, diskusijomis dėl vieno ar kito objekto tinkamos vietos (užtenka prisiminti, kokių diskusijų sulaukta dėl Prisikėlimo bažnyčios Kaune),

7 pav. Mažosios Lietuvos kultūros muziejaus Klaipėdoje projektas. Architektas A. Brakas, 1936. Iliustracija iš leidinio *Lietuvos Pajūris*. Mažajai Lietuvai skirtas *Laisvos Lietuvos priedas*. 1987, nr. 63.

„sodnų“ kūrimu ir kitais palaipsniui modernėjančių miestų infrastruktūros tobulinimo aspektais. Visgi teorinėje plotmėje būta gana savitų bandymų ieškoti tautinės urbanistikos rakto.

Tarpukario spaudoje išsiskiria inžinieriaus-architekto J. Getnerio formuojama *tautinio urbanizmo* vizija, kuri 1938–1939 m. pateikta straipsnių serijoje žurnaluose *Naujoji Romuva* ir *Technika ir ūkis*. Architekto atskaitos tašku tampa tikėjimas, kad „mūsų architektūra ir urbanizmas turėtų išaugti betarpiškai lietuviškoje dirvoje.“⁷⁴ Pagrindinė autoriaus tezė ir svarbiausias principas, kurio siūloma mokytis iš praeities – įvairovė ir asimetrija. Anot J. Getnerio, šis požiūris visiškai priešingas perimetrinio užstatymo, išryškintų ašių ir „apskritų ar apvalių formų, fantastinių renesanso ir baroko laikų padariniams [...] kurių formos nesiriša su mūsų paveldėtomis statybinėmis tradicijomis, nes ten, kur šita sausai teoriška popierinė tema, gal per nesusipratimą, buvo įvesta, pav., po karo Kaune – Gėlių Ratas, ji sudaro neįtikinamą, tuščią ir nebaigtą įspūdį.“⁷⁵ Vietoje akademinų principų,

pavyzdžiu imami senieji kaimai, kuriuos „statant neprisilaikyta jokios statybos linijos, namų atstumai nuo kelio įvairūs, įvairūs yra ir atstumai tarp atskirų trobesių [...] Jeigu šitą laisvojo sprendimo metodą pritaikytume projektuodami, sakysime, kolonijas (atvira statyba), pamatytume, kad toks būdas architektui urbanistui duotų žymiai daugiau galimybės pasireikšti jo kūrybinei dvasiai, išvengti nuobodumo ir pagyvinti gatvės vaizdą.“⁷⁶ Laisvo plano principą J. Getneris iliustruoja ir „asimetrine kryžiaus vieta“ kaimuose bei miesteliuose, kuri taip pat sukuria „savotišką lietuvišką nuotaiką“.

Politinis ar bent visuomeninis imperatyvas kurti *tautiniu stiliumi* išliko aktualus iki pat paskutiniųjų nepriklausomybės metų. Tuometis Kauno miesto planavimo dalies vedėjas J. Kovalskis 1939 m. sausio 30 d. *Naujosios Romuvos* klubo posėdyje, kurio tema „Architektūros problema Lietuvoje“ pranešime užsimena, kad „reikalaujama statyti valdinius pastatus pagal lietuvišką stilių.“⁷⁷ Galima daryti prielaidą, kad tokie reikalavimai jau siejasi ir su radikalėjančia politine pasaulėžiūra visoje Europoje. Visgi, skirtingai nuo Rusijos, Vokietijos ar Italijos, Lietuvoje atsigręžta ne į klasiką, bet pasilikta prie tautinės architektūros. Aiškią valstybės poziciją akcentavo pats A. Smetona: „Ar ne per daug įsigali vadinamasis modernizmas, mūsų inžinierių imamas iš Italijos ir kitų vakarų kraštų? O juk gėrimės ir didžiuojamės turį savo lietuviškų trobų, kryžių ir kopyltelių palikimo. Kodėl architektai nekuria lietuviškai? Medžiagos tokiai kūrybai, rodos, netrūksta. Kad tik nenuatautintume Lietuvos, besiekdami ją moderninti!“⁷⁸ Akivaizdžiai konservatyvus ir įsakmus Respublikos Prezidento žodis be jokios abejonės skatino tolesnį *tautinio stiliaus* puoselėjimą. Netrūko ir tokio pobūdžio projektų. Antai klaipėdietis dailininkas Adomas Brakas Klaipėdos pilies teritorijoje apie 1938-uosius buvo suprojektavęs lietuvių kultūros muziejų: šio statinio bokštas ir bokšteliai turėjo būti papuošti saulutėmis ir lėkiais (projektas neįgyvendintas)⁷⁹. [7 pav.].

IŠVADOS

1. Tarpukario laikotarpis Lietuvos architektūros istorijai svarbus ne tik savitais XX a. pirmosios pusės architektūrinio paveldo bruožais, bet kartu

ir žymi moderniosios architektūrologijos ištakas. *Tautinis stilius* čia buvo vienas kertinių akmenų, apjungęs kelias tarpukario architektų kartas.

2. Pamatinis uždavinys – identiteto pojūtis erdvinėje plotmėje, sutampa su bendraisiais jaunos valstybės kultūros politikos tikslais. Trečiajame dešimtmetyje tai pasireiškia ne tik kaip būdų sukurti savitą Lietuvos architektūrinį veidą paieška, bet ir kaip siekis simboliškai atsiskirti nuo carinės Rusijos praeities. Lietuviškam formos įprasminimui pasitelkta etninės architektūros ir meno pavyzdžiai ir neobaroko stilistika.

3. Ketvirtajame dešimtmetyje, su politine valia persipynusios, architektūros tautiškumo paieškos peržengė primityvias liaudies drožybės kopijavimo ribas. Vietinis architektūros pobūdis, vis dažniau siejamas su laisva meno dvasios raiška, psichologinio charakterio, kraštovaizdžio įtaka, persipina su moderniuoju pasauliu. Įdomu, kad šių principų ieškota tiek architektūrinėse formose, tiek urbanistiniu lygmeniu. Šiuo laikotarpiu ypač išryškėja vienas pažangiausių bruožų, lydėjusių tautinio identiteto paieškas architektūroje – požiūrių, kaip šį tikslą pasiekti, įvairialypiškumas.

4. Nors *tautinio stiliaus* architektūra buvo svarbi naujai susikūrusios valstybės identiteto kūrimo priemone, turėjusi virsti pozityviu, tautinę savimonę puoselėjančiu, kultūros reiškiniu, šios idėjos lengviau sau kelią rado tik teorinėse diskusijose. Praktikoje teoriniai sumanymai retai kada pasižymėjo reikšmingesniais architektūriniais sprendimais. Išskirtinė architektūrinė ar urbanistinė kokybė būdinga tik statiniams, kurie statyti kaip paminklai. Prisikėlimo bažnyčia, Vytauto Didžiojo muziejus reprezentuoja tiek politines to laikotarpio aspiracijas, tiek architektūrinius pasiekimus.

Nuorodos

¹ Sezemanas, Vosylius. *Valstybė ir praeities kultūros ir grožio apsauga*. In: *Naujoji romuva*, 1938, nr. 22–24, p. 511.

² Ypač aštriai šias problemas kėlė S. Stulginskis, akcentuodamas, kad valstybės architektūros politikos srityje per visą nepriklausomybės laikotarpį nebuvo nieko nuveikta

(žr. straipsnių seriją 1939 m. leidiniuose *Technika ir ūkis ir Savivaldybė*).

³ Reisonas, Karolis. *Naujos idėjos architektūroje*. In: *Savivaldybė*, 1933, nr. 9, p. 35.

⁴ Švipas, Vladas. *Architektūra tautos kultūroje*. In: *Naujoji romuva*, 1937, nr. 4–5, p. 108.

⁵ Kelermileris, Adolfas. *Prakalba*. In: *Statybos menas ir technika*, 1923, sąs. 2 (5), p. 4.

⁶ Čerbulėnas, Klemensas. *Tautinis elementas lietuvių kryžiuose*. In: *Naujoji romuva*, 1937, nr. 4–5, p. 90.

⁷ Varnas, Adomas. *Lietuvių kryžiai*. In: *Baras*, 1925, nr. 5, p. 81.

⁸ Maciejauskas, Antanas. *Atstatymo komisariato sumanymai*. In: *Lietuva*, 1922, nr. 52, p. 6.

⁹ Šalkauskis, Algirdas. *Lietuvių architektūros raida*. In: *Naujoji romuva*, 1935, nr. 10–11, p. 265.

¹⁰ Švipas, Vladas. *Architektūra tautos kultūroje*. In: *Naujoji romuva*, 1937, nr. 4–5, p. 107

¹¹ *Ižanga*. In: *Statybos menas ir technika*, 1923, sąs. 2 (5), p. 5.

¹² M. K. *Kaimų ir miestelių pagražinimas*. In: *Savivaldybė*, 1938, nr. 4, p. 98.

¹³ Dobužinskis, Mstislavas. *Dėl lietuviško stiliaus*. In: *Naujoji romuva*, 1938, nr. 33–34, p. 641.

¹⁴ Dobužinskis, Mstislavas. *Dar dėl lietuviško stiliaus*. In: *Naujoji romuva*, 1938, nr. 37–38, p. 699.

¹⁵ Maciejauskas, Antanas. *Kaimo statybos reikalu*. In: *Naujoji romuva*, 1937, nr. 12, p. 280

¹⁶ Vizbaras, Feliksas. *Kauno pašto rūmai*. In: *Technika ir ūkis*, 1933, nr. 5, p. 147–149; p. 148.

¹⁷ Pats M. Dobužinskis taip pat kūrė *tautiniu stiliumi*. Antai, pagal jo projektą, liaudies audinių motyvais dekoruota Klaipėdos Vytauto Didžiojo gimnazijos salė.

¹⁸ Dobužinskis, Mstislavas. *Dėl lietuviško stiliaus*. In: *Naujoji romuva*, 1938, nr. 33–34, p. 643.

¹⁹ Stanišauskis, J[okūbas]. *Dar apie miestų ir miestelių tvarkymą*. In: *Savivaldybė*, 1931, nr. 6, p. 7.

²⁰ Galaunė, Paulius. *Kauno bažnyčios*. In: *Lietuvos aidas*, 1934, nr. 69, p. 9.

²¹ Mošinskis, Algirdas. *Dėl Lietuvos kultūros turtų*. In: *Naujoji romuva*, 1938, nr. 11, p. 273.

²² Ten pat, p. 273–274.

²³ *Ramovės Rūmai*. *Kardas*, 1937, nr. 8, p. 189.

²⁴ Gečas, Steponas. *Naujųjų Karo muziejaus rūmų statybos akcentai*. In: *Vytauto Didžiojo Karo muziejus 2006 metais. Almanahas*. Kaunas: Vytauto Didžiojo karo muziejus, 2007, p. 51, 53.

²⁵ Vizbaras, Feliksas. *Karo muzėjaus rūmų statymu*. In: *Lietuva*, 1923, nr. 14, p. 2.

²⁶ *Akiras*. *Karo muziejus*. Kaunas, 1930, p. 19.

²⁷ Dobužinskis, Mstislavas. *Apie seniųjų rinkimų ir apie istorinę netiesą*. In: *Naujoji romuva*, 1938, nr. 17, p. 385.

²⁸ Plačiau žr.: Kaveckis, M. S. *Turizmas kaip auklėjimo bei profilaktikos priemonė*. In: *Naujoji romuva*, 1938, nr. 21, p. 481–482.

²⁹ Lastų Eligijus. *Viduramžiško mistiškumo pilis*. In: *Bangos*, 1932, nr. 30, p. 767.

³⁰ Kiek ankstėliau į panašią situaciją buvo patekę ir Kauno tvirtovės fortai, kuomet būta diskusijos dėl jų griovimo ir plytų naujai statybai panaudojimo.

³¹ Šeinius, Ignas. *Soboras*. In: *Bangos*, 1932, nr. 27, p. 709.

³² Ten pat.

³³ *Griauti ar remontuoti igulos bažnyčių*. *Mūsų ankieta*. In: *Dienos naujienos*, 1931, nr. 109, p. 2.

- ³⁴ Griauci ar remontuoti igulos bažnyčią. In: *Mūsų ankieta. Dienos naujienos*, 1931, nr. 106, p. 1.
- ³⁵ Ten pat.
- ³⁶ Griauci ar remontuoti igulos bažnyčią. In: *Mūsų ankieta. Dienos naujienos*, 1931, nr. 111, p. 2.
- ³⁷ Už 63000 litų atremontuos igulos bažnyčią. In: *Dienos naujienos*, 1932, nr. 160, p. 2.
- ³⁸ Nepriklausomybės atgavimo monumentas. In: *Lietuvos aidas*, 1928, nr. 97, p. 2.
- ³⁹ Jokimas, Antanas. *Apie Kauno miesto planą*. In: *Savivaldybė*, 1924, nr. 8–9 p. 8.
- ⁴⁰ Dainius, V. *Keletas žodžių dėl besiantinančio D. L. K. Vytauto mirties 500 metų jubiliejaus*. In: *Lietuvos aidas*, 1929, nr. 145, p. 5.
- ⁴¹ Jokimas, Antanas. *Apie Kauno miesto planą*. In: *Savivaldybė*, 1924, nr. 8–9 p. 8.
- ⁴² K. Duž-Dušaško Basanavičiaus vardo namų projektas. In: *Technika*, 1928, nr. 4, p. 163–4.
- ⁴³ Akiras. *Karo muziejus*. Kaunas, 1930, p. 8.
- ⁴⁴ Grinius, Jonas. *Paminklai, paminklėliai ir nėra paminklo. XX a.*, 1936, nr. 31, p. 4.
- ⁴⁵ Kan. J. Tumas-Vaižgantas. *Atgimimo paminklas šventykla*. In: *Lietuva*, 1923, nr. 184, p. 1.
- ⁴⁶ Staugaitis, Jonas. *D-ro Vinco Kudirkos švietimo draugijos narių susirinkimo rezoliucija Prisikėlimo Bažnyčios statymo klausimu*. In: *Lietuvos žinios*, 1930, nr. 32, p. 3.
- ⁴⁷ Ruseckas, Petras. *Statykim paminklą nežinomam knygnešiui*. In: *Lietuvos žinios*, 1923, nr. 184, p. 1.
- ⁴⁸ Aničas, Jonas. *Paminklas Vytautam Didžiajam Nepriklausomoje Lietuvoje*. In: *Statyba ir architektūra*, 1990, nr. 6, p. 18.
- ⁴⁹ Vytauto Didžiojo muziejus. In: *Karys*, 1931, nr. 31, p. 612.
- ⁵⁰ Jau pirmajame projekte netrūko tautinių motyvų: „Kiekvieno lauko sienos zigzago kampas aukštai užsibaigs lietuviško stiliaus koplytėle. [...] Aplink bokštą, už spiruoklės pavidalo lietuviškais ornamentais išpuoštos juostos, kurių rems visa eilė kolonų, eis į aukštį laiptai.“ (*Prisikėlimo bažnyčios projektas*. In: *Lietuvos aidas*, 1929, nr. 245, p. 4.). Vėlesnis projektas, artimesnis funkcionalizmui, taip pat nestokojo tautinių ambicijų: „už altoriaus bus milžiniškas paveikslas: Lietuvos senkapiai su pakrypusiais kryžiais, už kurių rausvuose spinduliuose kyla Vytis – Lietuvos atgimimas“ ir pan. (*Tėvynės garbei*. Kaunas: Žaibas, 1939, p. 2).
- ⁵¹ Gečas, Steponas. *Naujųjų Karo muziejus rūmų statybos akcentai*. In: *Vytauto Didžiojo Karo muziejus 2006 metais. Almanahas*. Kaunas: Vytauto Didžiojo karo muziejus, 2007, p. 57.
- ⁵² *Ramovės Rūmai*. In: *Kardas*, 1937, nr. 8, p. 187.
- ⁵³ Ten pat.
- ⁵⁴ *Mintys apie Kauną*. In: *Lietuvos aidas*, 1929, nr. 21, p. 3.
- ⁵⁵ Markus, Thomas A. and Cameron, Deborah. *The Words Between the Spaces*. London: Routledge, 2002, p. 8.
- ⁵⁶ Kan. J. Tumas-Vaižgantas. *Atgimimo paminklas šventykla*. In: *Lietuva*, 1923, nr. 184, p. 1.
- ⁵⁷ Blau, Eve and Rupnik, Ivan. *Project Zagreb: Transition as Condition, Strategy, Practice*. Barcelona: Actar Editorial, 2007, p. 46.
- ⁵⁸ Songaila, Mykolas. *Lietuvos atstatymo klausimu*. In: *Statybos menas ir technika*, 1923, sąs. 2 (5), p. 6.
- ⁵⁹ *Apskričių ir Miestų Technikų Suvažiavimas*. In: *Statybos menas ir technika*, 1922, 2 sąs., 2–3 mėn., p. 15.
- ⁶⁰ Krulikas, Kazys. *Lietuviškosios architektūros problema*. In: *Savivaldybė*, 1934, nr. 2., p. 38.
- ⁶¹ Landsbergis, Vytautas. *Liaudies namų uždaviniai ir jų projektavimas*. Kaunas, 1928, p. 12.
- ⁶² Galaunė, Paulius. *Lietuvos meno keliai: palaidų faktų ir minčių žiupsnelis*. In: *Baras*, 1925, nr. 2, p. 56.
- ⁶³ Reisonas, Karolis. *Naujos idėjos architektūroje*. In: *Savivaldybė*, 1933, nr. 9, p. 35.
- ⁶⁴ Frampton, Kenneth. *Prospects for a Critical Regionalism*. In: *Perspecta*, Vol. 20, 1983, p. 147–162; p. 148.
- ⁶⁵ Veleška, Adolfas. *III Rudens Dailės paroda*. In: *Naujoji romuva*, 1938, nr. 3, p. 59.
- ⁶⁶ Ten pat.
- ⁶⁷ Dobužinskis, Mstislavas. *Dar dėl lietuviško stiliaus*. In: *Naujoji romuva*, 1938, nr. 37–38, p. 699.
- ⁶⁸ Getneris, Jurgis. *Lietuvos miesteliai – mūsų urbanistinės kultūros šaltiniai*. In: *Naujoji romuva*, 1939, nr. 7, p. 152.
- ⁶⁹ *Architektūros problema Lietuvoje*. In: *Naujoji romuva*, 1939, nr. 6, p. 122.
- ⁷⁰ Veleška, Adolfas. *Lietuvių tautos meno charakteris. Lietuvos viduramžio menas*. In: *Naujoji romuva*, 1937, nr. 4–5, p. 100.
- ⁷¹ Reisonas, Karolis. *Naujos idėjos architektūroje*. In: *Savivaldybė*, 1933, nr. 9, p. 35.
- ⁷² Bielinskis, Feliksas. *Miestas, menas ir kūryba*. In: *Savivaldybė*, 1934, nr. 9, p. 37.
- ⁷³ J. V. *Šis tas apie miestų statybą*. In: *Savivaldybė*, 1928, nr. 4 (59), p. 12.
- ⁷⁴ Getneris, Jurgis. *Lietuvos miesteliai – mūsų urbanistinės kultūros šaltiniai*. In: *Technika ir ūkis*, 1938, nr. 4, p. 118.
- ⁷⁵ Getneris, Jurgis. *Lietuvos miesteliai – mūsų urbanistinės kultūros šaltiniai*. In: *Naujoji romuva*, 1939, nr. 8, p. 179.
- ⁷⁶ Getneris, Jurgis. *Lietuviškas sodžius – mūsų urbanistų mokytojas*. In: *Naujoji romuva*, 1940, nr. 11, p. 222.
- ⁷⁷ *Architektūros problema Lietuvoje*. In: *Naujoji romuva*, 1939, nr. 6, p. 122.
- ⁷⁸ J. E. *Lietuvos Respublikos Prezidentas rašo*. In: *Technika ir ūkis*, 1937, nr. 2 (19), p. 41–42.
- ⁷⁹ Tatoris, Jonas. *Senoji Klaipėda. Urbanistinė raida ir architektūra iki 1939 metų*. Vilnius: Mokslo ir enciklopedijų leidykla, 1994, p. 235.

Vaidas Petrulis

Institute of Architecture and Construction of Kaunas University of Technology, Kaunas

National Style: Spatial Projections of the National Policy in Lithuania (1918–1939)

Key words: architecture, national identity, politics, interwar period.

Summary

The main objective of the article is to overlook the theories of national identity during the period of Lithuanian independence (1918–1939). The paper suggests that the so-called “national style” was among the core dimensions of Lithuanian cultural policy, which was intended to strengthen the feeling of independence after the liberation from the tsarist Russia. Despite the short period in time and quite integral political basement, one can distinguish a certain variety in theories and ways of expression of national identity in spatial terms. The first decade can be related with two principal approaches. The most popular way was to get one’s inspiration from forms of vernacular (rural) dwelling. Traditional silhouette, layout and woodcarving were among the essential elements of the “national style”, which was intended as an appropriate style for rural settlers as well as for a wide range of public representational buildings. Another source of inspiration was Baroque style with soft lines supposed to resemble the natural surroundings of Lithuanian landscape. Baroque was also a reference to Vilnius, the historical capital of Lithuania. During the 1930’s, understanding of the “national style” gradually changed towards more sophisticated tendencies. The task was to involve the progress of modernization and to preserve the national character of forms and urban structure simultaneously. In the theoretical plane, we can find ideas quite close to regionalism, suggesting to examine the national aspects of psychology and also to cherish the respect towards the natural environment. However, the ideas put on the paper distinguished with quite utopian character. The possibilities to achieve the feeling of national identity in space through the monuments were much wider. Exceptional architectural and urban expressiveness was attained in such buildings as the Resurrection church (intended to be a monument for independence) and also the Museum of Vytautas the Great (intended to commemorate the 500th anniversary of the Grand Duke’s death) in Kaunas. In sum, it should be noted that ideas of national identity as well as expression of relationship between politics and architecture are among the cornerstones of modern Lithuanian architectural theory.

Gauta: 2008 03 24

Parengta spaudai: 2008 05 07